

Mgr Tomasz Kotarski

Akademia Leona Koźmińskiego

ORCID: 0000-0002-9623-288X

e-mail: 851-psd@kozminski.edu.pl

Prawo odstąpienia od umowy we współczesnym obrocie gospodarczym – powstanie, wykonanie, skutki¹

Right of withdrawal from the contract in modern business relations –
origin, execution, effects

Streszczenie

Celem artykułu jest ukazanie znaczenia instytucji umownego i ustawowego prawa odstąpienia od umowy dla współczesnego obrotu gospodarczego. Skupiono się na przepisach Kodeksu cywilnego dotyczących powstania, wykonania oraz skutków odstąpienia. Przytoczono argumenty przemawiające za kwalifikacją art. 492 k.c., jako stanowiącego modyfikację ustawowego prawa odstąpienia. Stwierdzono także, że nie jest dopuszczalne zastrzeżenie umownego prawa odstąpienia w umowie przenoszącej prawo własności nieruchomości. Ponadto przedstawiono kodeksowe rozwiązania w zakresie odstąpienia od umowy przyjęte w Republice Czeskiej i porównano je z polskimi.

Słowa kluczowe: odstąpienie umowne, odstąpienie ustawowe, Kodeks cywilny, umowa, zobowiązanie

JEL: K12, K15

Abstract

The aim of the article is to demonstrate the relevance of contractual and statutory right of withdrawal to contemporary economic turnover. The paper focuses on the Civil code provisions concerning origin, execution and effects of withdrawal. Reasons for qualification of Article 492 of the Civil Code as modifying the statutory right of withdrawal were given. It has been stated that, it is not permissible to reserve the contractual right of withdrawal in the agreement transferring the real estate ownership right. Additionally, the article presents solutions concerning withdrawal from the contract adopted in the Civil code of Czech Republic and compares them with Polish ones.

Keywords: contractual withdrawal, statutory withdrawal, Civil code, contract, obligation

Wprowadzenie

Współczesny obrót gospodarczy można zdefiniować jako ogół stosunków prywatnoprawnych, charakteryzujących się dużą doniosłością ekonomiczną oraz znaczną złożonością organizacyjno-technologiczną, mających miejsce w związku z wykonywaną przez podmioty będące przedsiębiorcami działalnością gospodarczą, w ramach której zachodzi wytwarzanie i wymiana dóbr oraz świadczenie usług (Doliwa, 2021, s. 4). Te stosunki prywatnoprawne opierają się przede wszystkim na umowach, które stanowią podstawowe źródło zobowiązań. Dla funkcjonowania tak definiowanego obrotu gospodarczego istotna jest możliwość elastycznej zmiany relacji, a z drugiej strony wzmocniona ochrona podmiotów

o słabszej pozycji gospodarczej. Narzędziem, które realizuje zarówno funkcje modyfikacyjne stosunku cywilnoprawnego – jego zakończenie, jak i ochronne, jest prawo odstąpienia od umowy. Znaczenie instytucji odstąpienia od umowy wzrosło w gospodarce wolnorynkowej, opartej na zasadzie swobodnej konkurencji i szybkiej wymiany dóbr i usług (Panfil, 2018, s. 24–25). Odstąpienie od umowy jest uprawnieniem strony stosunku umownego mającym charakter prawokształtujący, którego celem jest jednostronne zakończenie stosunku zobowiązaniowego². Stanowi ono przełamanie podstawowego paradygmatu prawa zobowiązań, jakim jest zasada *pacta sunt servanda*, będąca mechanizmem gwarantującym wykonanie zobowiązania wynikającego z umowy. Biorąc pod uwagę szczególne znaczenie *pacta sunt*

servanda dla stosunków prawnych, a szerzej dla porządku prawnego³, wszelkie odstępstwa od zasady trwałości umów powinny mieć wyraźną podstawę prawną, a wykładnia przepisów mających zastosowanie do przedmiotowych odstępstw powinna być zawężająca⁴. Przypadki jednostronnej zmiany umowy, w tym polegające na odstąpieniu od umowy albo jej rozwiązaniu są dopuszczalne, jednakże podstawą takiego zachowania musi być przepis ustawy bądź wola stron co do zasady odzwierciedlona odpowiednim postanowieniem zawartej umowy (Czachórski i in., 2009, s. 118). Odstąpienie od umowy może być zatem prawem strony wynikającym z treści umowy lub też uprawnieniem wynikającym z przepisów powszechnie obowiązujących. W tym artykule omówione zostaną kodeksowe⁵ źródła tej instytucji wraz ze wskazaniem rozbieżności dotyczących kwalifikacji art. 492 k.c. oraz przyczynkiem do dyskusji na temat *ratio legis* art. 395 k.c. w kontekście zasady trwałości umów. Dopelnieniem poczynionych rozważań będzie również próba prawoporównawcza rozwiązań prawnych w zakresie odstąpienia od umowy wprowadzonych w kodyfikacji prawa cywilnego Republiki Czeskiej.

Źródło, powstanie prawa odstąpienia

Potrzeba zapewnienia pewności obrotu prawnego i trwałości stosunków zobowiązaniowych sprawia, że źródłem skutecznego prawa odstąpienia może być wyłącznie łącząca strony umowa lub obowiązująca ustawa. Przy czym celowe jest tutaj użycie łącznika „lub”, gdyż w pewnych sytuacjach strony mogą korzystać z uprawnienia ustawowego, umownego lub obu tych uprawnień łącznie, jednakże w takim przypadku skutek będzie związany z tylko jednym ze sposobów odstąpienia. Wybór jednego z uprawnień kształtujących nie będzie, co do zasady, prowadził do wygaśnięcia uprawnienia opartego na drugiej podstawie (Drapała, 2020, s. 1256). Wspomniany wybór pomiędzy powołaniem się na skutecznie zastrzeżone odstąpienie umowne a odstąpieniem wynikającym z ustawy nie jest jednak dowolny. Judykatura w sposób zróżnicowany traktuje korzystanie z prawa odstąpienia w przypadku zbiegu podstaw prawnych możliwości powołania się na tę instytucję. Z jednej strony zauważa się podejście akcentujące wolę stron wyrażoną w umowie, ukształtowaną *inter partes*, z drugiej strony – prymat przepisów prawa powszechnie obowiązującego, skutecznych *erga omnes*. Zgodnie z pierwszym podejściem prymat przyznaje się odstąpieniu ukształtowanemu wolą stron wyrażoną w umowie. Dopóki zatem przedmiotowe prawo istnieje, nie można powoływać się na ustawowe prawo odstąpienia od umowy⁶. Zgodnie natomiast z drugim kierunkiem orzecznictwem, zastrzeżenie umownego prawa odstąpienia nie ma wpływu na uprawnienie strony do wykonania prawa odstąpienia wynikającego z ustawy (por. Drapała, 2020, s. 1256). Mając na uwadze charakter norm wynikających z przepisów regulujących ustawowe prawo odstąpienia od umowy, pogląd ten wydaje się mieć głębsze uzasadnienie.

Wracając do meritum rozważań, źródła umownego prawa odstąpienia od umowy należy poszukiwać w prawie rzym-

skim – *in concreto* w kontraktach *emptio venditio*, w których dopuszczalne było uzgodnienie prawa odstąpienia, między innymi w przypadku niewykonania przez sprzedającego obowiązków wzajemnych w ramach *pactum commissorium* czy w sytuacji, gdy na przykład sprzedany przedmiot nie przypadł do gustu kupującemu – w ramach *pactum displicentiae* (por. Drapała, 2020, s. 1242). Współczesna regulacja prawa odstąpienia ma charakter rozproszony. Źródła prawa odstąpienia należy przede wszystkim poszukiwać w Kodeksie cywilnym, z tym że ustawowe prawo odstąpienia oprócz regulacji zawartej w art. 491–494 k.c. jest ściśle związane z przesłanką faktyczną odstąpienia, stypizowaną w przepisach szczególnych. Do wymienionych przesłanek należy zaliczyć w szczególności: zwłokę, niemożliwość spełnienia świadczenia, opóźnienie w spełnieniu świadczenia czy spełnienie świadczenia z wadą bądź w sposób niezgodny z treścią zobowiązania. Przepisy będące podstawą odstąpienia ustawowego stanowią, co do zasady, normy o charakterze imperatywnym, co skutkuje brakiem możliwości modyfikacji przez strony przesłanek skorzystania z prawa, a tym bardziej umownego wyłączenia jego stosowania. Wytoczne konstrukcyjne umownego prawa odstąpienia znajdują się przede wszystkim w art. 395 k.c. oraz w art. 353¹ k.c.

Dodatkowo podstawę prawną możliwości zastrzeżenia umownego prawa odstąpienia stanowi także wymieniony w katalogu podstaw ustawowych art. 492 k.c. Traktowanie tego przepisu jako dającego podstawę umownego prawa odstąpienia jest dyskutowane w piśmiennictwie oraz spotyka się z niejednolitym podejściem w orzecznictwie. Z jednej strony klauzula *lex commissoria* z art. 492 k.c. jest uznawana za szczególny rodzaj umownego prawa odstąpienia. W zakresie wskazania dodatkowej przesłanki odstąpienia w postaci niewykonania przez dłużnika świadczenia w oznaczonym terminie stanowi *lex specialis* wobec art. 395 § 1 k.c.⁷ i jest kwalifikowana jako umowna przesłanka odstąpienia⁸. Z drugiej strony zastrzeżenie umowne określone w art. 492 k.c. jest traktowane jako modyfikacja ustawowego prawa odstąpienia, wyrażonego w art. 491 k.c. Modyfikacja ta polega na możliwości odstąpienia od umowy w przypadku zwłoki w wykonaniu zobowiązania bez wyznaczania dodatkowego terminu⁹. W wyroku z 12.10.2017 r. (IV CSK 708/16) SN stwierdza, że w związku ze stosowaniem art. 492 k.c. nie chodzi – jak w przypadkach umownego prawa odstąpienia, regulowanego art. 395 § 1 k.c. – o wyznaczenie terminu *ad quem* do złożenia oświadczenia woli o odstąpieniu od umowy, lecz o wyznaczenie ściśle określonego terminu do spełnienia świadczenia (*a quo*), z upływem którego, powstaje prawo wierzyciela do odstąpienia od umowy. Dla ważności postanowienia umowy opartego na art. 492 k.c. nie jest bowiem wymagane określenie terminu, w którym możliwa jest realizacja prawa odstąpienia, który to termin jest elementem *sine qua non* klauzuli opartej o przepis art. 395 k.c. – uprawnienie do odstąpienia realizuje się w związku z niewykonaniem zobowiązania w ściśle określonym terminie¹⁰. Prawo odstąpienia na podstawie art. 492 k.c. nie jest zatem modyfikacją umownego prawa odstąpienia, ale stanowi modyfikację prawa ustawowego¹¹. Kwalifikacja taka wydaje się być przeważająca w piśmiennictwie prawniczym¹². Należy

zgodzić się z poglądem, iż *lex commissoria* stanowi li tylko postanowienie umowy, które w przypadku skutecznego zastrzeżenia zwalnia wierzyciela od jednej z przesłanek wymienionych w art. 492 k.c., jaką jest obowiązek wyznaczenia dłużnikowi dodatkowego terminu na spełnienie świadczenia (por. Gutowski, 2022, teza 6). Gdyby przyjąć, że zastrzeżenie zawarte w art. 492 zd. 1 k.c. stanowiło odmianę umownego prawa odstąpienia, funkcjonowanie tego przepisu byłoby bezprzedmiotowe (Machnikowski, 2019b, teza 5). Innymi słowy to, że strony zastrzegły w umowie prawo odstąpienia na wypadek niewykonania zobowiązania, nie czyni tego zastrzeżenia klauzulą umownego prawa odstąpienia *sensu stricto*. Wracając do omówienia źródła umownego prawa odstąpienia, należy dodać, że zastrzeżenie prawa odstąpienia ma charakter *accidentalium negotii* – ergo nie jest zastrzeżeniem niezbędnym dla ważności czy skuteczności samej umowy. Natomiast przepisy prawa powszechnie obowiązującego, regulującego składniki podmiotowo istotne czynności prawnej, znajdują zastosowanie tylko wtedy, gdy strony tak postanowią (Radwański & Trzaskowski, 2019, s. 333).

Jak już wspomniano, źródłem umownego prawa odstąpienia jest skutecznie zawarta umowa¹³, z tym że odpowiednie zastrzeżenie może znaleźć się w umowie pierwotnej, umowie odrębnej mającej charakter akcesoryjny, a nawet we wzorcu umowy (Drapała, 2020, s. 1245). Zastrzeżenie umowne uprawniające do odstąpienia wymaga dla swojej ważności określenia podmiotu, czyli strony lub stron umowy, którym przedmiotowe prawo się przydaje, oraz określenia terminu, w ciągu którego można z odstąpienia skorzystać¹⁴. Samo umowne prawo odstąpienia powstaje, co do zasady, *ad nutum* – w wyniku zawarcia odpowiedniej klauzuli w umowie będącej źródłem stosunku prawnego pomiędzy stronami. Ustawodawca nie przewidział bowiem obowiązku zaistnienia konkretnego zdarzenia faktycznego, z którym wiąże powstanie tego prawa podmiotowego. Natomiast zgodnie z zasadą swobody umów, o ile poczynione w umowie zastrzeżenie nie sprzeciwia się naturze stosunku, ustawie ani zasadom współżycia społecznego, strony mogą zastrzec w umowie konieczność zaistnienia dodatkowych, określonych przesłanek, po zająciu których powstanie możliwość odstąpienia. Takie postanowienie materializuje się w postaci czynności kauzalnej¹⁵ i modyfikuje generalne założenie umownego prawa odstąpienia realizowanego *ad nutum*. Do katalogu przykładowych przesłanek można zaliczyć: wykonywanie umowy niezgodnie z jej postanowieniami, konieczność uzyskania zgody osoby trzeciej na odstąpienie, zaistnienie sytuacji interpretowanej jako *force majeure*. W granicach swobody umów strony mogą również zawrzeć inne elementy o charakterze fakultatywnym, w tym odstępnę.

Ciekawym zagadnieniem jest natomiast zawarcie w umowie klauzuli kasatoryjnej. Przesłanką takiego postanowienia będzie każdy przypadek naruszenia zobowiązania, w tym zwłoka, a nawet zwykłe opóźnienie (Pasko, 2014, s. 43). Co istotne, klauzula kasatoryjna powinna być traktowana jako przypadek umownej modyfikacji ustawowego, a nie umownego prawa odstąpienia, ponieważ kryterium rozgraniczającym jest tutaj naruszenie zobowiązania (Pasko, 2014, s. 44,

a także Zoll, 2010, s. 186). Należy zatem podkreślić, że charakterystyczne dla umownego prawa odstąpienia jest, co do zasady, przecięcie *vinculum iuris* bez konieczności spełnienia dodatkowych przesłanek poza wymogami formalnymi skutecznego zastrzeżenia tego prawa, natomiast ustawowe prawo odstąpienia wymaga zaistnienia określonej, stypizowanej w przepisach, przesłanki.

Zastrzeżenie umownego prawa odstąpienia jest możliwe zasadniczo we wszystkich umowach z zakresu prawa prywatnego, w tym w umowach jednostronnie zobowiązujących (Drapała, 2020, s. 1251). Kontrowersje doktrynalne wywołuje możliwość zastrzegania prawa odstąpienia w umowie przedwstępnej¹⁶ oraz w umowie przenoszącej prawo własności nieruchomości¹⁷. Jeśli przyjrzeć się zapatrywaniom judykatury na problematykę klauzuli odstąpienia od umowy w umowie przenoszącej własność nieruchomości, to zasadniczo jej przedstawiciele stoją na stanowisku, iż przeniesienie własności nieruchomości pod warunkiem rozwiązującym jest niedopuszczalne¹⁸. Zastrzeżenie prawa odstąpienia będzie odpowiadać w skutkach warunkowi, a w związku z tym nie będzie dopuszczalne zastrzeżenie tego prawa umowach, które nie mogą być zawarte pod warunkiem – jak umowa przenosząca własność nieruchomości¹⁹. Dopuszczenie korzystania z umownego prawa odstąpienia zastrzeżonego w umowie sprzedaży nieruchomości, będącej umową o podwójnym skutku zobowiązująco-rozporządzającym i dochodzącej do skutku *solo consensu*, mogłoby negatywnie wpłynąć na obrót gospodarczy, stosunki prawnorzeczowe i spowodować wprowadzenie niepewności co do trwałości przewłaszczenia nieruchomości. Należy zatem opowiedzieć się za niedopuszczalnością stosowania klauzul odstąpienia w umowach dotyczących przeniesienia własności nieruchomości.

Następnie rozważenia wymaga *ratio legis* art. 395 k.c. w kontekście zasady *pacta sunt servanda*. W związku z art. 353¹ k.c. strony umowy mogłyby bowiem tak ukształtować treść umowy, że miałyby możliwość odstąpienia od umowy. W tym kontekście art. 395 k.c. jawi się jako niepotrzebny. Wydaje się jednak, że ustawodawca, konstruując przepisy dotyczące umownego prawa odstąpienia, zawarł w nich mechanizmy służące wzmocnieniu zasady *pacta sunt servanda*, mając na względzie, że sama instytucja odstąpienia skutkuje osłabieniem zasady trwałości umów (por. Drapała, 2020, s. 1248). Jak już bowiem stwierdzono, postanowienie pozwalające na skuteczne odstąpienie od umowy powinno zawierać wskazanie strony i określenie terminu na odstąpienie. Wymienione elementy *sine qua non* są zatem swego rodzaju ograniczeniem w dowolności kształtowania stosunku prawnego pomiędzy stronami w zakresie umownego prawa odstąpienia i tym samym stanowią wzmocnienie omawianej zasady *pacta sunt servanda*. Natomiast gdyby podstawa umownego prawa odstąpienia nie występowała w Kodeksie cywilnym, a strony na zasadzie art. 353¹ k.c. zawarłyby postanowienie dotyczące odstąpienia od umowy, to takie postanowienie podlegałoby ograniczeniom wynikającym z klauzul generalnych – z natury stosunku i zasad współżycia społecznego oraz z przepisów prawa powszechnie obowiązującego.

Wykonanie prawa odstąpienia od umowy

Realizacja umownego prawa odstąpienia jest możliwa w wyniku uprzedniego skutecznego zastrzeżenia w umowie takiego prawa. Tak zastrzeżone prawo odstąpienia wykonuje się przez oświadczenie woli złożone drugiej stronie umowy. Oświadczenie takie nie wymaga zachowania formy szczególnej, jednakże w przypadku zawarcia umowy w formie pisemnej lub innej formie szczególnej, w tym w formie aktu notarialnego, odstąpienie od umowy powinno być stwierdzone pismem *ad probationem* (Drapała, 2020, s. 1260). Przedmiotowe oświadczenie ma charakter prawokształtujący i dla swej skuteczności wymaga doręczenia drugiej stronie umowy, tak aby adresat oświadczenia mógł zapoznać się z jego treścią.

Badanie skuteczności złożonego oświadczenia woli w związku z wykonaniem umownego prawa odstąpienia ma podstawowe znaczenie w kontekście zachowania terminu. Złożenie oświadczenia o odstąpieniu powinno nastąpić przed upływem oznaczonego terminu, zastrzeżonego w umowie zgodnie z art. 395 § 1 zd. 1 k.c. (Drapała, 2020, s. 1258). *Onus probandi* skutecznego złożenia oświadczenia woli będzie spoczywać na odstępującym. W związku z tym w interesie składającego oświadczenie woli o odstąpieniu od umowy będzie zapewnienie możliwości zapoznania się przez adresata w zwykłym toku czynności z treścią oświadczenia. Ponadto, język i treść przedmiotowego oświadczenia powinny być dla adresata zrozumiałe (Mularski & Radwański, 2019, s. 371).

Omawiane oświadczenie może również zostać złożone osobie trzeciej, umocowanej do odbierania oświadczeń woli w imieniu strony, z zastrzeżeniem, że złożenie takiego oświadczenia – mającego przecież *stricte* charakter materialnoprawny – pełnomocnikowi procesowemu nie spełnia przesłanek skutecznego doręczenia oświadczenia o odstąpieniu od umowy stronie umowy²⁰. Jakkolwiek zgodnie z art. 60 k.c. dopuszcza się odstąpienie od umowy *per facta concludentia*, to jednakże zachowanie takie nie może budzić wątpliwości co do zamiaru osoby dokonującej danej czynności prawnej²¹. Należy podkreślić, że przypisywanie skutku prawnego zachowaniu strony polegającemu na zaniechaniu zapłaty ceny nie może być poczytywane jako odstąpienie od umowy. Odstąpienie jest zatem czynnością prawną, której elementem konstytutywnym jest wyraźne oświadczenie woli osoby odstępującej²².

Mając na względzie fakt, że umowne prawo odstąpienia stanowi wyjątek od zasady trwałości umów, składane oświadczenie woli o wykonaniu prawa odstąpienia podlegać musi ścisłej wykładni (Drapała, 2020, s. 1259). Ocena skuteczności oświadczenia o odstąpieniu na podstawie przesłanek innych niż wskazane w jego treści, nawet gdyby były one przewidziane w umowie bądź wynikały z ustawy, jest niedopuszczalna²³.

Ustawowe prawo odstąpienia jest wykonywane, co do zasady, analogicznie do umownego prawa odstąpienia. Wykonanie ustawowego prawa odstąpienia będzie uzależnione od przyczyny materializacji tego prawa. Realizacja ustawowego prawa odstąpienia w związku z dopuszczeniem się przez

dłużnika wzajemnego zwłoki odbywa się zgodnie z art. 491 k.c. *De lege lata* wierzyciel składa dłużnikowi oświadczenie, w którym wzywa do spełnienia świadczenia i wyznacza termin, w którym świadczenie powinno zostać spełnione. Wyznaczeniu terminu powinno towarzyszyć zagrożenie, że jego bezskuteczny upływ uprawnia wierzyciela do odstąpienia od umowy (Zagrobelny, 2019a, teza 6). Przyjmuje się, że wymienione elementy muszą być zawarte w jednym oświadczeniu (Zagrobelny, 2019a, teza 6).

W przypadku zastrzeżenia w umowie wzajemnej, uprawnienia do odstąpienia na wypadek niewykonania zobowiązania w terminie ściśle określonym wierzyciel może w razie zwłoki drugiej strony odstąpić od umowy bez wyznaczenia terminu dodatkowego. Przedmiotowa modyfikacja wynika z art. 492 k.c. Uregulowanie sposobu wykonania odstąpienia w przypadku zwłoki w zapłacie ceny znajduje się w art. 552 k.c. oraz art. 586 § 2 k.c. – sprzedawca wyznacza kupującemu odpowiednio termin do zabezpieczenia zapłaty albo termin dodatkowy do zapłacenia zaległości z zagrożeniem, że w razie bezskutecznego upływu wyznaczonego terminu będzie on uprawniony do odstąpienia od umowy. Przepis art. 552 k.c., ustanawia szczególną sankcję, mającą zastosowanie w przypadku zwłoki w zapłacie ceny za dostarczoną część sprzedanych rzeczy (Jezioro, 2019, teza 1). W odniesieniu do sprzedaży na raty nie znajdzie natomiast zastosowania art. 492 zd. 1 k.c. Zastrzeżenie odstąpienia od umowy w związku z niewykonaniem zobowiązania w określonym terminie byłoby bowiem sprzeczne z regulacją przyjętą w art. 586 § 2 k.c., a w rezultacie zostałyby dotknięte nieważnością jako mniej korzystne zgodnie z art. 586 § 3 k.c. (Safjan, 2020, teza 12).

Tożsame wymagania skutecznej realizacji prawa odstąpienia zostały zastrzeżone w związku z odstąpieniem spowodowanym wykonaniem świadczenia w sposób niezgodny z treścią zobowiązania. Strona uprawniona musi wezwać dostawcę albo przyjmującego zamówienie do zmiany sposobu wykonania i wyznaczyć dostawcy w tym celu odpowiedni termin. Po bezskutecznym upływie wyznaczonego terminu powstaje uprawnienie do odstąpienia od umowy. Obligatoryjnym elementem treści wezwania jest wskazanie terminu. Natomiast w sytuacji zaistnienia przesłanki niemożliwości spełnienia świadczenia oraz w przypadku zaistnienia przesłanki opóźnienia w spełnieniu świadczenia i w związku z przepisami o rękojmi wykonanie prawa odstąpienia następuje bez konieczności wyznaczania odpowiedniego terminu dodatkowego do spełnienia zobowiązania.

Skutki wykonania prawa odstąpienia od umowy

Skutki wykonania umownego prawa odstąpienia zostały określone w art. 395 § 2 k.c. Skuteczne odstąpienie od umowy implikuje, co do zasady, konsekwencję w postaci stwierdzenia uznania umowy za niezawartą ze skutkiem *ex tunc*. Odwołując się do zasady swobody umów, strony mogą uzgodnić, że oświadczenie o odstąpieniu od umowy będzie

wywoływać skutki wyłącznie *ex nunc*, przepis art. 395 § 2 k.c. nie ma bowiem charakteru *ius cogens*²⁴. W doktrynie zostały przedstawione różne koncepcje dogmatyczne, które opisują skutki wykonania umownego prawa odstąpienia. Wyróżnia się między innymi: koncepcję uchylenia przyczyny prawnej (*causa*) umowy²⁵, koncepcję rozwiązania umowy z woli stron²⁶, koncepcję fikcji prawnej polegającej na uznaniu, iż nastąpiło wygaśnięcie stosunku obligacyjnego ze skutkiem wstecznym (Warcíński, 2010, s. 452–455), a także teorię przekształcenia pierwotnych obowiązków w zobowiązanie do zwrotu otrzymanych świadczeń. Zgodnie z teorią przekształcenia zobowiązanie do spełnienia świadczenia w momencie odstąpienia od umowy przekształca się w stosunek likwidacyjny. Odstąpienie od umowy nie znosi zobowiązań wynikających z kontraktu ze skutkiem *ex tunc*, a jedynie przekształca się w zobowiązanie do zwrotu spełnionych już świadczeń i rozliczeń między stronami²⁷. Przedmiotowa teoria spotkała się jednak z krytyką przedstawiceli doktryny (Tracz, 2008, s. 82 i n.), a przywołane teorie *en masse* jako trudne do stanowczej i jednoznacznej dystynkcji i zawierające elementy kilku rozwiązań teoretycznych skrytykował między innymi P. Drapała (2020, s. 1262).

Rozważania na temat skutku związanego z oświadczeniem woli w przedmiocie odstąpienia od umowy mają kluczowe znaczenie przy określaniu wzajemnych zobowiązań stron po zastosowaniu instytucji odstąpienia. Skutek *ex nunc* powoduje zakończenie stosunku umownego od momentu złożenia oświadczenia, czego skutkiem będzie między innymi konieczność zapłaty za część spełnionego zobowiązania. Natomiast skutek *ex tunc* będzie implikować konieczność wzajemnego zwrotu świadczeń w stanie, co do zasady, niezmiennym i ewentualność zwrotu nakładów²⁸ czy zapłaty wynagrodzenia za korzystanie z rzeczy. Jeśli strony zastrzegły, że od umowy można odstąpić za zapłatą odstępnego, to zgodnie z art. 396 k.c. oświadczenie o odstąpieniu od umowy będzie skuteczne jedynie w przypadku jednoczesnej zapłaty odstępnego. W przypadku zastrzeżenia w umowie kary umownej na wypadek odstąpienia strona odstępująca od umowy jest zobowiązana do zapłaty kary umownej. Kara umowna będzie stanowić dla wierzyciela surogat odszkodowania w związku z niewykonaniem lub nienależytym wykonaniem określonego umową zobowiązania niepieniężnego (Drapała, 2006, s. 956). Brak zapłaty kary umownej nie skutkuje natomiast nieważnością oświadczenia o odstąpieniu od umowy. Powstaje nowe roszczenie o zapłatę oznaczonej w umowie sumy pieniędzy, a rozliczenia stron i skutki odstąpienia będą określone według przepisów art. 395 § 2 k.c.

Skorzystanie z instytucji odstąpienia będzie uchylać skutki prawne *inter partes*. Jeżeli w wyniku umowy dokonano nabycia rzeczy albo prawa majątkowego, które następnie zostało przeniesione na osobę trzecią, to późniejsze odstąpienie od umowy nie implikuje braku skuteczności dokonanego przeniesienia²⁹. Wygasają również stosunki akcesoryjne zgodnie z zasadą *accessorium sequitur principale*. Skutki ustawowego odstąpienia od umowy są zależne od podstawy prawnej odstąpienia oraz przesłanek jego realizacji. W pierwszej kolejności skutki reguluje art. 494 k.c., który ustanawia obowiązek zwrotu przez odstępującego wszystkich świadczeń

otrzymanych na mocy umowy, obowiązek przyjęcia zwrotu przez drugą stronę oraz uprawnienia odstępującego do żądania odszkodowania. Rozliczenia stron powinny nastąpić *in natura*, jednakże ze względu na specyfikę danego stosunku prawnego lub niemożność świadczenia w naturze strony powinny mieć możliwość spełnienia świadczenia w pieniądzu.

Odstąpienie od umowy prowadzi do wygaśnięcia pierwotnych i wtórnych roszczeń umownych. W miejsce roszczeń pierwotnych wchodzi roszczenia o zwrot świadczeń (roszczenie powstaje *ex lege* z chwilą odstąpienia od umowy), natomiast w miejsce roszczeń wtórnych powstaje roszczenie o naprawienie szkody z powodu niewykonania zobowiązania. W doktrynie i orzecznictwie istnieje spór co do jednoznacznego zakwalifikowania ustawowego odstąpienia od umowy jako wywołującego skutek *ex nunc* albo *ex tunc*. Przyjęcie skutku *ex nunc* dla ustawowego prawa odstąpienia pozwala dopuścić możliwość dochodzenia, obok odszkodowania, skutecznie zastrzeżonej kary umownej. Zagadnieniem mającym istotne znaczenie dla rozważań dotyczących skutków odstąpienia jest realizacja ustawowego prawa odstąpienia od umowy dotyczącej nieruchomości. Odstąpienie od umowy przenoszącej własność nieruchomości w związku z niewykonaniem lub nienależytym wykonaniem zobowiązania nie skutkuje przeniesieniem własności z powrotem na zbywcę³⁰. Wykonanie prawa odstąpienia skutkuje natomiast powstaniem stosunku obligacyjnego, a przejście nieruchomości wymaga zawarcia odrębnej umowy o skutku prawnorzeczowym.

Uwagi prawnoporównawcze

Istotnym aspektem współczesnego obrotu gospodarczego jest jego transgraniczny charakter oraz stosunkowo duża swoboda przemieszczania się osób, które dokonują czynności prawnych w państwach trzecich. Wobec wyodrębnienia i zakwalifikowania tego atrybutu jako istotnego dla obrotu gospodarczego podjęto próbę przedstawienia rozwiązań prawnych w zakresie odstąpienia od umowy *in genere* w Czechach. Uzasadnieniem dla wyboru tego systemu prawnego jest fakt, że Republika Czeska dokonała znaczącej rekodyfikacji swojego prawa cywilnego. Ponadto w polskiej literaturze prawniczej odniesienie do czeskich rozwiązań w prawie cywilnym następuje znacząco rzadziej niż w stosunku do prawodawstwa i doktryny niemieckiej czy francuskiej. W związku z tym można przyjąć, że ukazanie rozwiązań czeskich będzie stanowić wartość dodaną w pogłębianiu badań nad prawem odstąpienia od umowy. Obecnie obowiązujący czeski kodeks cywilny³¹ wszedł w życie 1.01.2014 r. i zgodnie z zamysłem autorów ma stanowić „egzemplifikację dążenia czeskiego prawodawcy do stanowienia prawa dostosowanego do potrzeb obywateli” (Kocowska-Siekierka, 2017, s. 49). Czeski kodeks cywilny zawiera odrębny dział opisujący sposoby wygaszania zobowiązań, do których należy także odstąpienie od umowy. Zgodnie z § 2001 o.z. możliwe jest odstąpienie od umowy, jeżeli jej strony tak postanowią lub jeżeli

ustawa tak stanowi (por. Pikna, 2012). Ustawodawca określiła więc ogólną zasadę odstąpienia od umowy stanowiącą, że umowa jako zgodne oświadczenie woli stron wymaga dla swojego unicestwienia uprzedniego działania jej stron przejawiającego się w uzgodnieniu odpowiedniej klauzuli odstąpienia od umowy, a w przypadkach, które ustawodawca uznał za zasługujące na szczególną regulację, również bezpośrednio na podstawie ustawy. Podobnie jak w polskim kodeksie cywilnym, tak i w regulacji czeskiej strony mogą, co do zasady, swobodnie i zgodnie ze swoją wolą kształtować łączący je stosunek prawny. Czeski kodeks cywilny stanowi, że jeżeli ustawa wyraźnie tego nie zabrania, strony mogą kształtować prawa i obowiązki w drodze odstępowania od ustawy, jednakże zakazane są postanowienia naruszające dobre obyczaje, porządek publiczny lub przepisy dotyczące statusu osób, w tym godzące w dobra osobiste (§ 1 ust. 2 o.z.). Natomiast w zakresie ustawowego prawa odstąpienia, czyli sytuacji, które *ex lege* uprawniają do odstąpienia od umowy, to ich regulacja jest w czeskim kodeksie cywilnym rozproszona. Do takich sytuacji zaliczono między innymi istotne naruszenie umowy przez jedną ze stron. Zgodnie z § 2002 ust. 1 zd. 2 o.z. naruszenie istotne oznacza takie naruszenie, o którym strona naruszająca, w chwili zawarcia umowy, wiedziała lub powinna była wiedzieć, że druga strona nie zawarłaby umowy, gdyby wiedziała o naruszeniu. Innego rodzaju naruszenia umowy niż wymienione w przytoczonej definicji nie są klasyfikowane jako istotne i nie mają wpływu na materializację prawa odstąpienia od umowy wynikającego z naruszenia jej postanowień (*vide* § 2002 ust. 1 *in fine* o.z.).

Prawo odstąpienia od umowy materializuje się w wyniku: (1) dokonanego istotnego naruszenia umowy lub (2) gdy zachowanie drugiej strony wskazuje, w sposób niebudzący wątpliwości, że naruszy ona istotnie umowę. W przypadku dokonanego naruszenia umowy drugiej stronie przysługuje niezwłoczne prawo odstąpienia, które wykonuje się poprzez złożenie oświadczenia drugiej stronie umowy będącej naruszycielem (§ 2002 ust. 1 w zw. z § 2003 ust. 1 o.z.). Jeśli natomiast ziści się druga z wymienionych przesłanek, strona umowy wzywa naruszcyciela do złożenia stosownego zapewnienia o należyтым wykonaniu umowy, a w przypadku braku złożenia takiego oświadczenia strona może odstąpić od umowy bez zbędnej zwłoki (§ 2002 ust. 2 o.z.). W sytuacji istotnego naruszenia umowy lub uzasadnionego podejrzenia możliwości naruszenia strona może złożyć oświadczenia dwojakiego rodzaju – może bowiem od umowy odstąpić albo oświadczyć naruszcycielowi, że mimo istotnego naruszenia umowa pomiędzy stronami pozostaje w mocy. W takim przypadku, jeśli naruszcyciel został skutecznie poinformowany o woli strony, odwołanie oświadczenia woli dla swej skuteczności wymaga jego zgody (§ 2003 ust. 1 *in fine* o.z.). Podobnie w polskim prawie cywilnym do odwołania oświadczenia o odstąpieniu od umowy wymaga się zgody drugiej strony stosunku umownego. W doktrynie prawa występuje jednakże rozbieżność poglądów co do tego, czy zgoda ta powinna być udzielona przed nastąpieniem skutku odstąpienia. Należy podzielić pogląd stanowiący, że po dotarciu oświadczenia o odstąpieniu od umowy do jego adresata skutki oświadczenia nie mogą być uchylone nawet za jego

zgoda. Z chwilą, kiedy oświadczenie o odstąpieniu od umowy stało się skuteczne, ustaje bowiem więź obligacyjna łącząca dotychczasowe strony umowy, przestaje więc istnieć zarówno przedmiot, w odniesieniu do którego odstępujący mógłby złożyć oświadczenie o cofnięciu odstąpienia, jak i strona, do której to oświadczenie miałoby być skierowane. Dopuszczenie przeciwnego poglądu zagrażałoby bezpieczeństwu obrotu prawnego oraz interesów osób trzecich, a przez stworzenie możliwości dowolnego manipulowania stosunkami prawnymi przez wygaszanie i ponowne ich ożywianie *ex tunc* otwierałoby pole do nadużyć³².

Wracając do czeskiej regulacji instytucji odstąpienia, należy zaznaczyć, że generalną zasadą dotyczącą skutku odstąpienia jest skutek *ex tunc*. Przepis § 2004 ust. 1 o.z. stanowi wprost, że odstąpienie od umowy powoduje wygaśnięcie zobowiązania od jego początku (wstecz). Natomiast w zakresie stosunków prawnych o charakterze ciągłym, jeżeli umowa zobowiązuje dłużnika do ciągłego lub wielokrotnego świadczenia lub do sukcesywnego świadczenia częściowego, wierzyciel może odstąpić od umowy tylko ze skutkiem *ex nunc*. Modyfikacja skutku odstąpienia w zakresie takich zobowiązań nie dotyczy sytuacji, gdy otrzymane już świadczenie częściowe nie ma samo w sobie znaczenia dla wierzyciela. Ponadto, jeżeli dłużnik spełnił świadczenie częściowo, wierzyciel może odstąpić od umowy tylko w odniesieniu do niespełnionej pozostałej części świadczenia. Jeżeli jednak świadczenie częściowe nie ma dla wierzyciela żadnej wartości, może on odstąpić od umowy w całości (§ 2004 ust. 2 o.z.). Odstąpienie od umowy nie ma natomiast wpływu na prawo do żądania zapłaty kary umownej czy naliczonych odsetek za zwłokę. Skorzystanie z prawa odstąpienia od umowy nie wyłącza również uprawnień strony do dochodzenia odszkodowania za szkody powstałe w wyniku naruszenia zobowiązania umownego. Odstąpienie, a raczej jego niweczący skutek, nie wpływa na postanowienia, które ze względu na swój charakter mają wiązać strony również po odstąpieniu od umowy. Kończąc rozważania *de lege lata* w zakresie odstąpienia od umowy regulowanego przepisami czeskiego kodeksu cywilnego, istotne wydaje się zasygnalizowanie dyskusji toczonej przez przedstawicieli czeskiej doktryny prawnej oraz podbudowywanej orzecznictwem sądów czeskich, w tym stosunkowo nowym wyrokiem Sądu Najwyższego Republiki Czeskiej³³, dotyczącej możliwości umownego wyłączenia ustawowego prawa odstąpienia od umowy. Zgodnie ze stanowiskiem wyrażonym w doktrynie § 2001 o.z. w zakresie ustawowego odstąpienia od umowy stanowi normę o charakterze *ius cogens* (Eliáš, 2015). Umowne wyłączenie możliwości odstąpienia od umowy z przyczyn ustawowych jest sprzeczne z dobrymi obyczajami, czyli stanowi jedną z przesłanek ograniczających swobodę kształtowania stosunku prawnego zgodnie z § 1 ust. 2 o.z.³⁴ W czeskim piśmiennictwie prawniczym artykułowane są również głosy odmienne, na przykład takie, że stosowanie § 2001 o.z. może zostać umownie wyłączone, o ile nie prowadzi do rażącego pokrzywdzenia którejkolwiek ze stron umowy – zachwiania równowagi między stronami (Hulmák, 2014, s. 1194). Całkowicie odmienny pogląd głosi, że norma § 2001 o.z. ma charakter dyspozytywny, a jego zakres może być zarówno

rozszerzony, jak i ograniczony (Štenglová, 2017). Także przywołany wyrok czeskiego SN nie rozstrzyga tej kwestii w sposób jednoznaczny. Sąd odniósł się co prawda do dyspozytywności normy § 2001 o.z., jednakże nie w zakresie możliwości wyłączenia jej stosowania, a jedynie stwierdził, że strony, korzystając ze swobody kreowania treści stosunku prawnego (ograniczonej treścią § 1 ust. 2 o.z.), mogą określić skutek odstąpienia, a także sposób wzajemnych rozliczeń inny niż przewiduje ustawa. Analiza obecnie obowiązującego czeskiego kodeksu cywilnego pokazuje, że mimo całkiem udanej rekodyfikacji, odpowiadającej na wyzwania i przemiany społeczne, nie da się uniknąć wątpliwości interpretacyjnych, a działania judykatury i doktryny są istotnym elementem interpretacji i stosowania prawa.

Uwagi końcowe

Umowne oraz ustawowe prawo odstąpienia od umowy stanowią odrębne instytucje prawne. W ramach odstąpienia ustawowego należy wyróżnić dodatkowo instytucję

konsumenckiego prawa odstąpienia od umowy, którego cechy przełamują zarysowany w artykule podział na umowne oraz ustawowe prawo odstąpienia. Prawo konsumenckie łączy bowiem w sobie przymioty charakterystyczne zarówno dla umownego prawa odstąpienia – na przykład możliwość odstąpienia *ad nutum* czy skutek *ex tunc* – jak również dla ustawowego prawa odstąpienia – uprawnienie konsumenta do odstąpienia od umowy wynika wprost z przepisów ustaw regulujących stosunki z konsumentami i nie może być zmienione na niekorzyść tej strony umowy.

Poza różnicami pomiędzy wymienionymi rodzajami odstąpienia należy wskazać na istotne podobieństwa zarysowujące się zwłaszcza w sposobie wykonania prawa. W obu przypadkach zastosowanie będą mieć przepisy Kodeksu cywilnego o składaniu i wykładni oświadczeń woli. Perspektywa prawoporównawcza potwierdza, że odstąpienie od umowy jako przełamanie zasady *pacta sunt servanda* wymaga pewnej doniosłości, rozumianej jako uprzednie zastrzeżenie tego prawa przez strony w umowie lub ziszczenie się przesłanki ustawowej uprawniającej do skorzystania z tego prawa.

Przypisy/Notes

¹ Artykuł powstał na podstawie pracy magisterskiej autora pt. *Prawo odstąpienia od umowy*, obronionej w Kolegium Prawa Akademii Leona Koźmińskiego w Warszawie (2021). Praca została wyróżniona przez Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów w konkursie na najlepszą pracę magisterską z zakresu ochrony konsumenta (2022).

² Por. wyrok SN z 24.02.2016 r., I CSK 269/15.

³ W orzecznictwie wyrażono pogląd, zgodnie z którym zasadę *pacta sunt servanda* należy uznawać za jedną z naczelnych zasad porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej (wyrok SA w Katowicach z 25.10.2018 r., V AGa 18/18).

⁴ Por. wyrok SN z 2.10.1991 r., III CRN 169/91.

⁵ Ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 1360 ze zm.), dalej: Kodeks cywilny lub k.c.

⁶ Wyrok SN z 6.07.2016 r., IV CSK 687/15.

⁷ Por. wyrok SA w Łodzi z 7.05.2014 r., I ACa 1357/13.

⁸ Por. uchwała SN z 18.07.2012 r., III CZP 39/12.

⁹ Por. wyrok SN z 12.10.2017 r., IV CSK 708/16.

¹⁰ Por. wyrok SA w Krakowie z 30.10.2018 r., I ACa 50/18.

¹¹ Por. wyrok SA w Krakowie z 27.03.2014 r., I ACa 99/14.

¹² Za kwalifikacją art. 492 k.c. jako stanowiącego podstawę modyfikacji ustawowego, a nie umownego prawa odstąpienia, opowiedzieli się między innymi: A. Olejniczak (2010, s. 676), P. Machnikowski (2019b, teza 5), K. Zagrobelny (2019b, teza 2), M. Gutowski (2022, teza 1).

¹³ Zgodnie z regułą *accessorium sequitur principale* postanowienie umowy w zakresie odstąpienia dzieli los całej umowy – jeśli zatem umowa nie została skutecznie zawarta, jej postanowienia nie mogą zostać skutecznie realizowane (por. wyrok SA w Katowicach z 3.07.2008 r., V ACa 199/08).

¹⁴ Określenie terminu jako warunku koniecznego skutecznego zastrzeżenia umownego prawa odstąpienia kontestuje M. Warciński, twierdząc, że umowne prawo odstąpienia określone w art. 395 k.c. może być zastrzeżone bez konieczności wyznaczania terminu, a brak zastrzeżenia terminu nie skutkuje bezwzględną nieważnością zastrzeżenia prawa odstąpienia (Warciński, 2005, s. 36–42). Pogląd ten jest jednak w doktrynie odosobniony (por. Czuba, 2013, s. 169 i n.). Również judykatura w przeważającej mierze opowiada się za uznaniem terminu jako warunku koniecznego do skutecznego zastrzeżenia prawa odstąpienia od umowy (por. wyrok SN z 21.07.2017 r., I CSK 718/16; wyrok SN z 10.02.2016 r., I PK 56/15; wyrok SA w Białymostku z 26.08.2016 r., I ACa 264/16).

¹⁵ Por. wyrok SN z 12.10.2018 r., V CSK 493/17.

¹⁶ Za możliwością stosowania umownego prawa odstąpienia w umowie przedwstępnej opowiada się między innymi P. Drapała (2020, s. 1251), M. Barański (2019, teza 2), W. Popiolek (2018a, teza 22). Krytycznie wobec stosowania takiej klauzuli w tego typu umowach między innymi: M. Lemkowski (2019, teza 3) oraz P. Machnikowski (2019a, teza 6).

¹⁷ Zamieszczanie klauzuli odstąpienia w umowie, na podstawie której przenoszona jest własność nieruchomości, będzie prowadzić do skutku podobnego do tego, jaki ustawodawca eliminuje na podstawie zakazu ujętego w art. 157 § 1 k.c. Zatem przeniesienie własności nieruchomości pozbawione byłoby cech trwałości, co godziłoby w pewność obrotu prawnego. Do momentu upływu terminu odstąpienia przejście prawa własności nieruchomości na nabywcę oraz utrata prawa własności przez zbywcę nie byłyby definitywne (Drapała, 2020, s. 1252). Odmienny pogląd głosi, że podobieństwo skutków, jakie rodzą zastrzeżenie warunku oraz zawarcie w umowie postanowienia dotyczącego prawa odstąpienia, nie stanowi przesłanki objęcia tego (umownego) prawa odstąpienia zakazem określonym w art. 157 § 1 k.c. (Szłęczak, 2012, s. 10).

¹⁸ Postanowienie SN z 10.01.2008 r., IV CSK 331/07.

¹⁹ Wyrok SN z 8.12.2004 r., I CK 191/04.

²⁰ Wyrok SN z 13.01.2016 r., II CSK 862/14.

²¹ Wyrok SA w Warszawie z 15.09.1997 r., I ACa 534/97.

²² Wyrok SN z 25.01.2007 r., V CSK 411/06.

²³ Wyrok SN z 15.05.2013 r., III CSK 267/12.

²⁴ Por. wyrok SA w Poznaniu z 14.12.2017 r., I ACa 745/17. W doktrynie prawa został również wyrażony pogląd, że ustalenie skutku odstąpienia od umowy może, co do zasady, nastąpić zarówno *ex ante*, jak i *ex post*. Niemniej jednak, biorąc pod uwagę, że odstąpienie jest czynnością jednostronną, przypadki obustronnych ustaleń *ex post* nie będą częste (zob. Adamus, 2018, s. 14).

²⁵ Por. uchwała SN z 27.02.2003 r., III CZP 80/02.

²⁶ Koncepcja woli stron zasadza się na przepisie art. 353¹ k.c., ergo skoro strony mogą zgodnie ze swoją wolą zastrzec prawo odstąpienia od umowy, mogą również określić skutki odstąpienia, w tym nadać odstąpieniu skutek *ex nunc* w miejsce skutku *ex tunc* wynikającego co do zasady z art. 395 § 2 k.c. (por. wyrok SA w Katowicach z 21.06.2017 r., V ACa 745/16).

²⁷ Por. wyrok SN z 25.02.2015 r., IV CSK 395/14. Do koncepcji z głosem krytycznym odniósł się A. Szlęzak, który stwierdza, że koncepcja ta wydaje się nieprzydatna na gruncie prawa polskiego, gdyż ustawodawca kreuje wyraźną podstawę do zwrotu świadczeń w przepisach dotyczących odstąpienia. Zbędne jest zatem traktowanie uprawnień stron jako wynikających z przekształcenia uprawnień przeszłych, gdyż wynikają one wprost z komentowanego przepisu (zob. Szlęzak, 2014, s. 21; podobnie: Petraniuk, 2009, s. 71).

²⁸ W doktrynie funkcjonują co najmniej dwa poglądy dotyczące rozliczenia nakładów. Zgodnie z pierwszym zwrotowi mają podlegać wszelkie nakłady, które przyczyniły się do zwiększenia wartości przedmiotu świadczenia w chwili jego wydania (Popiołek, 2018b, teza 16). Drugie ze stanowisk głosi, iż rozliczeniu powinny podlegać wyłącznie nakłady konieczne, które zostały dokonane w ramach czynności zwykłego zarządu (Machnikowski, 2019b, teza 11).

²⁹ Wyrok SN z 18.01.2017 r., V CSK 223/16.

³⁰ Uchwała SN z 30.11.1994 r., III CZP 130/94.

³¹ Zákon ze dne 3. února 2012 občanský zákoník (č. 89/2012 Sb), dalej jako: czeski kodeks cywilny lub o.z.

³² Wyrok SN z 6.03.2009 r., II CSK 518/08.

³³ Nejvyšší soud České republiky, rozsudek NS ze 29.03. 2022, 23 Cdo 2637/2020.

³⁴ Por. rozsudek NS ze 28.07.2007, 32 Odo 1043/2004.

Bibliografia/References

Literatura/Literature

Adamus, R. (2018). Kilka uwag o odstąpieniu od umowy. *Rejent*, (7), 9–20.

Barański, M. (2019). Komentarz do art. 389 k.c. W: M. Załucki (Red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*. C.H.Beck (Legalis).

Czachórski, W., Brzozowski, A., Safjan, M., & Skowrońska-Bocian, E. (2009). *Zobowiązania. Zarys wykładu*. LexisNexis.

Czuba, P. (2013). Recenzja monografii Umowne prawo odstąpienia. *Roczniki Nauk Prawnych*, 23(4), 167–177.

Doliwa, A. (2021). Ogólna charakterystyka prawa gospodarczego prywatnego. W: T. Mróz, & M. Stec (Red.), *Prawo gospodarcze prywatne. Podstawowe instytucje*. C.H.Beck.

Drapała, P., & Olejniczak, A. (2006). Dodatkowe zastrzeżenia umowne. W: E. Łętowska (Red.), *System Prawa Prywatnego. Prawo zobowiązań – część ogólna*. C.H.Beck.

Drapała, P. (2020). Umowne prawo odstąpienia od umowy. W: K. Osajda (Red.), *System Prawa Prywatnego. Prawo zobowiązań – część ogólna*. C.H.Beck.

Eliš, K. (2015). *K pojeti dispozitivního práva v občanském zákoníku*. www.bulletin-advokacie.cz/k-pojeti-dispozitivniho-prava-v-obcanskem-zakoniku#ftn55 (pobrano 28.01.2023).

Gutowski, M. (2022). Komentarz do art. 492 k.c. W: M. Gutowski (Red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Art. 353–626*. C.H.Beck (Legalis).

Hulmák, M. (2014). Komentář k § 2001 o.z. W: *Občanský zákoník. Komentář*. C.H.Beck.

Jezioro, J. (2019). Komentarz do art. 552 k.c. W: E. Gniewek, & P. Machnikowski (Red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*. C.H.Beck (Legalis).

Kocowska-Siekierka, E. (2017). Prawo inspirowane życiem – nowy czeski Kodeks cywilny (regulacja prawa spadkowego). *Acta Universitatis Wratislaviensis*, (323), 47–56.

Lemkowski, M. (2019). Komentarz do art. 395 k.c. W: M. Gutowski (Red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Art. 353–626*. C.H.Beck (Legalis).

Machnikowski, P. (2019a). Komentarz do art. 389 k.c. W: E. Gniewek, & P. Machnikowski (Red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*. C.H.Beck (Legalis).

Machnikowski, P. (2019b). Komentarz do art. 395 k.c. W: E. Gniewek, & P. Machnikowski (Red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*. C.H.Beck (Legalis).

Mularski, K., & Radwański, Z. (2019). Składanie oświadczeń woli. W: Z. Radwański (Red.), *System Prawa Prywatnego. Prawo cywilne – część ogólna*. C.H.Beck.

Olejniczak, A. (2010). Komentarz do art. 492 k.c. W: A. Kidyba, *Kodeks cywilny. Komentarz*. Wolters Kluwer.

Panfil, K. (2018). *Odstąpienie od umowy jako sankcja naruszenia zobowiązania*. Wolters Kluwer.

Pasko, K. (2014). Charakter prawny klauzul kasatoryjnych. *Przegląd Prawa Handlowego*, (5), 39–45.

Petraniuk, J. S. (2009). *Odstąpienie od umowy w prawie cywilnym*. Towarzystwo Naukowe KUL.

Pikna, J. (2012). Right of withdrawal according to the new proposal of regulation on common European sales law in comparison with the Czech civil code (chosen questions). Ad alta. *Journal of Interdisciplinary Research*. www.magnanimitas.cz/ADALTA/0201/papers/A_pikna.pdf (dostęp: 28.01.2023).

Popiołek, W. (2018a). Komentarz do art. 389 k.c. W: K. Pietrzykowski (Red.), *Kodeks cywilny. Komentarz do artykułów 1–449¹⁰*. C.H.Beck (Legalis).

Popiołek, W. (2018b). Komentarz do art. 395 k.c. W: K. Pietrzykowski (Red.), *Kodeks cywilny. Komentarz do artykułów 1–449¹⁰*. C.H.Beck (Legalis).

Radwański, Z., & Trzaskowski, R. (2019). Części składowe czynności prawnej. W: Z. Radwański, & A. Olejniczak (red.), *System Prawa Prywatnego. Prawo cywilne – część ogólna*. C.H.Beck.

Safjan, M. (2020). Komentarz do art. 586 k.c. W: K. Pietrzykowski (Red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Art. 1–449¹⁰*. C.H.Beck (Legalis).

Szlęzak, A. S. (2012). Umowne prawo odstąpienia od umów o podwójnym skutku przenoszących własność nieruchomości. *Przegląd Sądowy*, (6), 5–18.

Szlęzak, A. S. (2014). Roszczenie o zapłatę kary umownej po odstąpieniu od umowy – uwagi na tle uchwały Sądu Najwyższego z 18 lipca 2012 r. *Przegląd Sądowy*, (2), 13–30.

Štengllová, I. (2017). *Odstoupení od smlouvy o dílo. Právní rozhledy*, (1), 1–6.

Tracz, G. (2008). *Sposoby jednostronnej rezygnacji z zobowiązań umownych*. Wolters Kluwer.

Warciański, M. (2005). Kontrowersje wokół konieczności zastrzegania terminu w klauzuli umownego prawa odstąpienia od umowy. *Przegląd Prawa Handlowego*, (9), 36–42.

Warciański, M. (2010). *Umowne prawo odstąpienia*. Wolters Kluwer.

Zagrobelny, K. (2019a). Komentarz do art. 491 k.c. W: E. Gniewek, & P. Machnikowski (Red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*. C.H.Beck (Legalis).

Zagrobelny, K. (2019b). Komentarz do art. 492 k.c. W: E. Gniewek, & P. Machnikowski (Red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*. C.H.Beck (Legalis).

Zoll, F. (2010). Wykonanie i skutki niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązań. W: A. Olejniczak (Red.), *System Prawa Prywatnego. Prawo zobowiązań – część ogólna. Supplement*. C.H.Beck.

Akty prawne/Legal acts

Ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 1360 ze zm.).

Zákon ze dne 3. února 2012 občanský zákoník (č. 89/2012 Sb) (Czechy). <https://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/>

Orzecznictwo/Judgments

Postanowienie SN z 10.01.2008 r., IV CSK 331/07, Legalis nr 491922.

Uchwała SN z 30.11.1994 r., III CZP 130/94, OSNC 1995, nr 3, poz. 42.

Uchwała SN z 27.02.2003 r., III CZP 80/02, OSNC 2003, nr 11, poz. 141.

Uchwała SN z 18.07.2012 r., III CZP 39/12, OSNC 2013, nr 2, poz. 17.

Wyrok CzSN (rozsudek NS) z 28.07.2007, 32 Odo 1043/2004. www.nsoud.cz (dostęp: 28.01.2023).

Wyrok CzSN (rozsudek NS) z 29.03.2022, 23 Cdo 2637/2020. www.nsoud.cz (dostęp: 28.01.2023).

Wyrok SA w Białymstoku z 26.08.2016 r., I ACa 264/16, Lex nr 2115450.

Wyrok SA w Katowicach z 3.07.2008 r., V ACa 199/08, Lex nr 470084.

Wyrok SA w Katowicach z 21.06.2017 r., V ACa 745/16, Lex nr 2334355.

Wyrok SA w Katowicach z 25.10.2018 r., V AGa 18/18, Lex nr 2601415.

Wyrok SA w Krakowie z 27.03.2014 r., I ACa 99/14, Lex nr 1552016.

Wyrok SA w Krakowie z 30.10.2018 r., I ACa 50/18, Lex nr 2623275.

Wyrok SA w Łodzi z 7.05.2014 r., I ACa 1357/13, Lex nr 1477175.

Wyrok SA w Poznaniu z 14.12.2017 r., I ACa 745/17, Lex nr 2663797.

Wyrok SA w Warszawie z 15.09.1997 r., I ACa 534/97, Lex nr 32280.

Wyrok SN z 2.10.1991 r., III CRN 169/91, Lex nr 9066.

Wyrok SN z 8.12.2004 r., I CK 191/04, Legalis nr 80159.

Wyrok SN z 25.01.2007 r., V CSK 411/06, Legalis nr 141346.

Wyrok SN z 6.03.2009 r., II CSK 518/08, Lex nr 570131.

Wyrok SN z 15.05.2013 r., III CSK 267/12, Lex nr 1353204.

Wyrok SN z 25.02.2015 r., IV CSK 395/14, Lex 1665598.

Wyrok SN z 13.01.2016 r., II CSK 862/14, Legalis nr 1428722.

Wyrok SN z 10.02.2016 r., I PK 56/15, OSNP 2017, nr 9, poz. 110.

Wyrok SN z 24.02.2016 r., I CSK 269/15, Lex nr 2016022.

Wyrok SN z 6.07.2016 r., IV CSK 687/15, Lex nr 2109482.

Wyrok SN z 18.01.2017 r., V CSK 223/16, Legalis nr 1603877.

Wyrok SN z 21.07.2017 r., I CSK 718/16, Lex nr 2347781.

Wyrok SN z 12.10.2017 r., IV CSK 708/16, Lex nr 2390750.

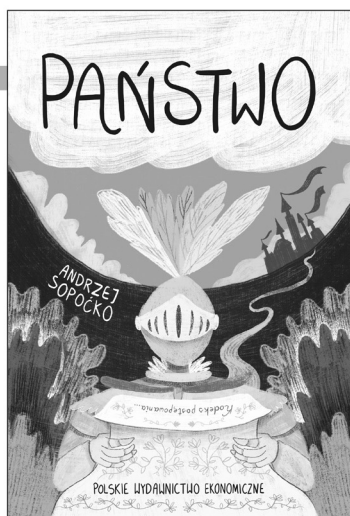
Wyrok SN z 12.10.2018 r., V CSK 493/17, Legalis nr 1847197.

Mgr Tomasz Kotarski

Przygotowuje rozprawę doktorską w Kolegium Prawa Akademii Leona Koźmińskiego w Warszawie. Obszarem jego zainteresowań jest prawo cywilne, zwłaszcza prawo umów, prawo ochrony konsumenta, prawo bankowe.

Mgr Tomasz Kotarski

Tomasz Kotarski is preparing his doctoral thesis at the College of Law of Kozminski University in Warsaw. His field of interest is civil law – in particular contract law, consumer protection law, banking law.

Nowości

Więcej informacji
na stronie
www.pwe.com.pl